

Llibres

SILVIA TUBERT

Mujeres sin sombra. Maternidad y tecnología

Madrid. Siglo XXI, 1991.

Informació rigorosa i anàlisi crítica es combinen en aquest text per a oferir una interesantíssima reflexió al voltant del significat i transcendència del vertiginós desenvolupament de les anomenades noves tecnologies reproductores (NTR).

Silvia Tubert, fundadora i directora del Centro de Estudios Psicoanalíticos de la Mujer, adopta en el seu llibre una perspectiva transdisciplinar que articula elements i discursos procedents de la psicoanàlisi, l'antropologia, la literatura, la mitologia i la sociologia. Formula interrogants que posen en entredit interpretacions banals i justificacions immediates de la pràctica investigadora i clínica en el àmbit de la reproducció humana. Les seues implicacions afecten a qüestions tan importants com a la construcció i transmissió del nostre univers simbòlic, la constitució del subjecte psíquic com a subjecte sexual...; i gaudeix d'unes condicions de possibilitat arrelades en les relacions de saber-poder que travessen tota l'estructura social. És el seu un plantejament lúcida, el qual permet interpretar, en un notable grau de complexitat, problemes que molt sovint han estat tractats reductivament.

La tecnològització creixent de la nostra societat fa possible «la medicalització cada vegada major, no sols del cos, sinó també de la vida, la sexualitat, el disseny». En aquest context es despleguen les noves tecnologies reproductores. Utilitzant les claus analítiques proporcionades per autors com ara Foucault, Illich i Claveurl, l'autora subratlla la potència conformadora de realitat del discurs mèdic. La justificació del desenvolupament de les NTR que les presenta com resposta a una demanda per part de les dones o les parelles estèrils, oblida que la possibilitat de que eixa demanda es formule depèn de la preexistència d'un saber mèdic on l'esterilitat, definida com a malaltia, té ja assignat un lloc anticipadament.

La caracterització i la imatge de la dona en la història de la medicina il·lustra magníficament la fixació en allò biològic, (vinculat estretament a la capacitat reproductora), de la definició social de la dona. Forma part del discurs social de la maternitat que Silvia Tubert analitza atenent els diferents registres culturals que proporcionen la mitologia, l'etnografia, la literatura, la filosofia, l'economia i la història.

Maternitat i infertilitat són conceptes tan carregats de sentit que cal parlar d'un «excés de significació». Dos peces literàries: *Yerma* de F. García Lorca i *La*

mujer sin sombra de H. von Hoffmannsthal serveixen a l'autora per a exposar «la tragèdia que se li planteja al subjecte sexual femení» en la nostra cultura. Atrapat per la dualitat i el binarisme, només li resta «triar» entre la plenitud imaginària que representa la maternitat o el buit absolut, el sencesentit.

Adquirir una identitat com a subjecte sexual, subjecte desitjant, requereix trobar una inscripció en el univers simbòlic. En la cultura occidental l'ordre simbòlic té un marcat biaix androcèntric. Actua com a transmissor d'una ideologia particular (patriarcal) que estableix l'equivalència: dona = mare. Al llarg de la història, la ideologia patriarcal intenta obsessivament controlar allò femení. En l'imaginari social el naixement i la mort, estan íntimament associats entre sí i vinculats a la representació de la dona. El paper d'aquesta en la reproducció genera una imatge omnipotent i il·limitada; la sexualitat femenina sembla devoradora, insaciable, mortal. Mitjançant la reducció de la dona a la mare, el poder limita la sexualitat femenina al temps que s'apropia de la capacitat reproductora de la dona. Exerceix d'aqueixa manera un control eficaç, al preu d'una enorme violència simbòlica sobre les dones. Si la dona no troba una inscripció com a mare, tampoc la troba com a dona. La infertilitat adquireix el valor d'una transgressió. La demanda de fill a qualsevol preu no sols expressa més el desig de ser (mare) que el de tenir (un fill), sinó també el desig de desitjar, de ser (subjecte).

La institució mèdica és en la nostra societat una instància de control social, encarregada, per tant, de la gestió de la desviació. «En el nostre context cultural el metge es converteix en un faedor de miracles capaç de normalitzar aquelles dones que no responen a l'ideal cultural.»

Només tenint en compte les característiques i l'abast social del discurs mèdic es pot avançar una resposta a la pregunta ¿per què les dones, que no estan malaltes, acudeixen al cos mèdic per demandar un fill? Des del punt de vista psicoanalític la manca de fill i la seua demanda tenen un valor significant el qual, com a tal, remet a una altra cosa, a un desig inconscient, el qual, en definir-se com a carència esdevé impossible d'assolir. Des de la perspectiva mèdica es llig la manca de fill como a símptoma el qual, com a tal, remet a una malaltia. La demanda de la dona roman presonera d'una trama orgànica la qual identifica les causes amb fenòmens anatòmics i fisiològics. L'ésser humà, reduït a organisme, esdevé alié a tots els determinants històrics i socials que li són propis i el constitueixen como a tal. És aquest per altra banda, u dels efectes iatrogènics de la medicalització: la desubjectivació. «La mirada mèdica i els seus tractaments polvoritzen el desig». Parar compte de la diferència existent entre la demanda i el desig, permet comprendre que l'absència d'embaràs no respon automàticament a dificultats o motius orgànics Així mateix ajuda a explicar els alts índex de fracàs de les NTR i la relativa freqüència dels casos en els quals l'embaràs es produeix en abandonar el tractament.

Les NTR s'articulen en l'ordre del mite i la quimera. D'ací la fascinació i l'èxit

social del que gaudeixen. El desig dels investigadors i els fantasmes de la ciència entren en joc. Si, com ja va dir Freud, la curiositat intel·lectual té les seues arrels en la curiositat sexual infantil, a hores d'ara i en aquest terreny, les preguntes apareixen menys velades que mai. ¿Com es pot crear un nou ésser vivent?, ¿en què consisteix la diferència dels sexes?, ¿què hi ha a l'interior dels cossos?, ¿com assolir un saber sobre l'origen i estar present en l'escena on s'hi origina el subjecte?

Tanca el llibre un capítol on es plantejen les implicacions ideològiques i polítiques de les NTR i la dificultat d'establir per a elles un marc ètic i jurídic. «El reconeixement de les diferències individuals, de la llibertat i del dret a triar de cadascú, no ens pot eximir de l'exigència ètica de qüestionar els procediments i de reflexionar sobre les perspectives que obrin per al conjunt de la humanitat», diu Silvia Tubert. No es tracta d'oposar-se a la racionalitat científica, sinó de posar en entredit els seus efectes perverses. Entre altres, la reproducció de les relacions de dominació.

Ana Martí

GEORGES DUBY i MICHELLE PERROT

Historia de las mujeres

Madrid. Taurus, 1990, 1991, 1992.

¿Cal escriure una història de les dones? Si la història de la humanitat, de les relacions entre els pobles, les idees, els éssers humans... és una història d'homes cal corregir aqueix desgraciat accident i reprendre la història completant-la amb la veu de les dones.

La mirada masculina del subjecte que ha fet al llarg dels segles «història» ha deixat fora d'aquesta a les dones, no sols com a subjecte que fa història, sino també com a objecte d'estudi de la història. Les dones no apareixen ni com intèrprets de la història, ni com objecte sobre el qual posar la mirada històrica. Una vegada més els prejudicis s'han oposat a la consciència.

La editorial Laterza, de Roma, va proposar en 1987 a Georges Duby i Michelle Perrot la tasca de descobrir aqueixa consciència despullant-la dels prejudicis, que mantenien coberta una bona part de la història. Fins que en el segle XX la veu de les dones no ha tingut accés als mitjans d'expressió no hi ha hagut necessitat de fer audible aqueixa veu. Ningú la reclamava. Ha sigut el mateix im-

puls feminista, sobretot en els dos últims segles, el que ha demanat amb el seu eco recórrer el camí que ens duga a l'origen de la veu.

Duby i Perrot, directors d'aquest projecte, assenyalen que la història de les dones és en certa manera, la història del seu accés a la paraula. Al llarg de cinc volums, que arrepleguen la periodització habitual de la història occidental, ens contenen la història de les dones en el món occidental. Però, aquesta no és, com la dels homes, una història que omiteix una part de la història; sinó que com alternativa pretén ser més una història de les relacions entre els sexes que una història de les dones a l'estil de la dels homes. I per això mateix sembla necessari «reflexionar al voltant de la dialèctica de la influència i la decisió, de la potència, oculta i difusa, que s'atribueix a les dones, i en el poder clar dels homes». L'objectiu d'aquesta obra no és més que arreplegar allò que ens havíem deixat en el camí: el lloc de les dones en la societat, la seva condició, els seus papers i el seu poder, el silenci i la paraula. En aqueix sentit és una tasca ineludible si la història, realment, és el lloc de la memòria; és una tasca «feminista» perquè pretén ser igualitària.

Aquesta reflexió ha quedat plasmada en cinc volums que arrepleguem la seqüenciació clàssica de períodes històrics: antiguitat, edat mitjana, renaixement i edat moderna, segle XIX, i segle XX. D'aquests hi podem trobar els tres primers traduïts al castellà per l'editorial Taurus. Cadascun d'aquests volums ha estat dirigit per professionals que a la vegada han treballat conjuntament amb un equip total de setanta autors, majoritàriament universitaris i dones. Els directors del projecte assenyalen que no es va plantejar buscar professionals que fossin dones, però que clarament es van trobar que els autors que es dediquen a indagar i reflexionar en aquest terreny són, en majoria, dones: «aqueixa és l'expressió de la relació real en aquest terreny».

L'edició espanyola introdueix al final de cadascun dels tres volums apareguts un capítol que baix el nom de «*Una mirada española*» analitza el panorama de les dones a Espanya, dins de cada una de les etapes considerades en els volums. Aquesta secció està dirigida per Reyna Pastor i conta amb la col·laboració d'un grup d'historiadors, professors universitaris i investigadors de centres d'estudis històrics.

En les pàgines d'aquests volums s'estudia, lluny de qualsevol victimisme, el paper actiu i passiu de les dones, el treball públic i privat, les múltiples imatges i representacions, des de deessa fins a bruixa, que no fan sinó patentitzar la retirada efectiva de les dones en el passat. Ens adonarem de la permanència, retirada i transformació de les dones en cadascun dels moments històrics a Occident. I en aquest punt es lamenten els directors d'aquest projecte que no pugui ser universal, per això desitgen que una història de les dones en el món oriental, o en el continent africà siga prompte realitzada per les dones i homes d'aquests llocs.

Aquesta sembla una obra necessària. No podem doncs, des d'aquest forus,

sinó felicitar-nos per la publicació. A la vegada esperem que no siga mai més necessària. Confiem que la ceguera històrica no forme mai més part de la història.

Sonia Reverter

EVELYN FOX KELLER:

Reflexiones sobre género y ciencia

Valencia. Ed. Alfons el Magnànim, 1991.

Evelyn Fox Keller, profesora de matemáticas y humanidades, es una de las investigadoras que, animadas por los óptimos resultados obtenidos tras la crítica radical hecha por el feminismo a las disciplinas tradicionales, ha dirigido su crítica a las ciencias naturales, a su discurso y sus resultados.

Partiendo de la idea de que tanto el «género» como la «ciencia» son categorías construidas socialmente, E. Fox Keller se pregunta en qué medida está ligada la naturaleza de la ciencia a la idea de masculinidad, y qué podría significar que la ciencia fuera de otra manera distinta de la actual.

Históricamente se ha situado la *objetividad*, la *razón* y la *mente* como algo masculino y la *subjetividad*, el *sentimiento* y la *naturaleza* como algo femenino; ahora bien, nuestros contemporáneos historiadores y sociólogos de la ciencia nos explican que la idea de la neutralidad de la ciencia refleja la **ideología** más que la historia real, e intentan identificar las fuerzas políticas y sociales que afectan al desarrollo del conocimiento científico.

En su análisis, E. Fox Keller, nos señala dos omisiones notables en los estudios sociales sobre ciencia, uno no advertir que la ciencia ha sido construida por un subconjunto particular de la raza humana (hombres, blancos, de clase media), y otro, que ha evolucionado bajo la influencia formativa de un ideal de masculinidad particular. El problema de los estudios sociales sobre ciencia es que han fundado su crítica sobre las mismas divisiones que mantiene la ciencia entre público-privado, personal-impersonal, masculino-femenino.

Con su investigación nos demostrará que la perspectiva feminista actúa de forma distinta: identifica estas divisiones como centrales, desvelando su auténtico valor en la estructura básica de la ciencia y las sociedades modernas, E. Fox Keller nos hace caer en la cuenta de la división a la que está sometido nuestro mundo, sostenida por una multitud de **dicotomías** conceptuales y sociales que

se sancionan, definen y apoyan mutuamente. El feminismo -que tiene como tarea teórica esencial remediar la ausencia de las mujeres en la historia del pensamiento- nos empuja, según E. Fox Keller, a buscar y analizar las raíces de estas disyunciones y asociaciones. Por ejemplo: la disyunción entre lo masculino y lo femenino es sustentada por la asociación de la masculinidad con el poder y lo objetivo, y su correspondiente separación o disyunción de los sentimientos subjetivos.

El libro se presenta dividido en tres secciones con un enfoque particular, marcado por los tres ensayos a los que corresponden, anteriormente publicados y que ahora nos facilitan el acceso a la investigación científica de la autora, proporcionándonos una nueva visión de los sucesos históricos, psicológicos y científico-filosóficos.

Ana Moltó

LIDIA FALCÓN

Mujer y poder político

Madrid. Vindicación feminista, 1992.

Lidia Falcón, figura internacionalmente conocida del feminismo español desde los años sesenta, nos presenta su último trabajo *Mujer y Poder Político* veintitrés años después de su primera obra *Mujer y Sociedad*. Esta fue un hito importante en la toma de conciencia y en los estudios sobre la mujer y el feminismo en España en una época en la que aún predominaba el tipo de mujer tradicional, tan alabado en la época franquista.

Mujer y Poder Político está escrito en un contexto histórico distinto, no sólo en el aspecto político, sino también en lo que se refiere a la facilidad de conseguir datos y fuentes sobre el movimiento feminista, como a la misma existencia de un corpus teórico y práctico de hechos feministas incrementado durante los últimos años.

El libro incluye un repaso a los momentos históricos más importantes en la constitución del movimiento feminista: desde la Revolución Francesa con su famoso principio de igualdad, pasando por el movimiento sufragista, iniciado en los Estados Unidos y traído posteriormente a Europa y que implicaba la demanda del derecho al voto como posible vía para cambiar la injusta sociedad masculina. Junto a esta petición de derechos políticos se reclama por parte de

las mujeres la exigencia de ser consideradas sujetos trabajadores reconocidos legalmente.

En este momento se inicia el enfrentamiento entre feminismo y movimiento obrero, discusión no solucionada por el momento, debido a la no aceptación por parte del socialismo y el comunismo de las reivindicaciones exclusivamente feministas demandadas por las mujeres.

La referencia histórica se cierra con un repaso a las últimas tendencias que han tenido lugar en el movimiento feminista, fruto de lo que Lidia Falcón denomina «segunda ola del movimiento feminista», en la cual sus demandas, surgidas después de la obtención de datos sobre la situación concreta de las mujeres, se vuelven más específicas en la persecución de la participación e igualdad de la mujer en la sociedad. Es la época de las asociaciones, de los cambios legislativos, de la «integración» del problema feminista en la sociedad.

Para terminar, sólo queda añadir que la conclusión del libro y argumento principal de la tesis es que para conseguir la igualdad total entre los hombres y las mujeres no se necesita ya ni voto ni trabajo remunerado, ni incrementar la participación política a través del sistema de cuotas, sino que lo que urge es cambiar la sociedad. El feminismo ejercido a través de sus partidos debe luchar por la transformación total de las viejas estructuras patriarcales y evitar la reproducción, en sus formas de organización, de los esquemas propios de una sociedad establecida sobre relaciones de dominación. En resumen, la vieja dicotomía entre «reforma» o «revolución» queda aclarada en este libro en favor de la segunda opción: no habrá igualdad total de las mujeres si no se produce un cambio estructural de la sociedad.

Mercedes Alcañiz

M. CARMEN GARCÍA-NIETO

La palabra de las mujeres.

Una propuesta didáctica para hacer historia (1931-1990)

Madrid. Ed. Popular, 1991.

El libro presenta una interesante experiencia metodológica dirigida por la Escuela Popular de Adultos del barrio de Palomeras-San Agustín.

Es innovador, recoge los testimonios «vivos» de muchas mujeres que desde

el anonimato ocuparon un puesto social importante durante el período 1931-1990, aunque nunca se haya valorado como tal.

Se podría decir que es otra forma de hacer historia: historia con datos y hechos reales compartidos por la mayoría de la población española.

Las autoras son las protagonistas del libro. Partiendo de sus vivencias personales cuentan una serie de hechos que fueron la consecuencia directa de lo que siempre se ha estudiado en los manuales de historia: fracaso del intento reformista de la segunda República, guerra civil, dictadura franquista, postguerra, drama del éxodo rural, fin de la dictadura y paso a la democracia.

El barrio de Palomeras-San Agustín es testigo de cómo sucedió la historia.

Las emociones del lector pueden despertarse: es como escuchar a las abuelas y/o a las madres, dos generaciones que vivieron durante un período difícil de la historia reciente de España.

Se puede interpretar también como un homenaje a la mitad de nuestra población, las mujeres, a quienes jamás se les ha dado el reconocimiento justo a su contribución histórica. Sin ellas, las mejoras sociales y económicas no hubiesen llegado como lo han hecho; y eso es algo que el libro evidencia simplemente con el testimonio de sus propias vidas.

Begoña García